DE LEWIS GASTON LEARY AL DR. FRANK CRANE: IMPRESSIONS NORD-AMERICANES D'ANDORRA

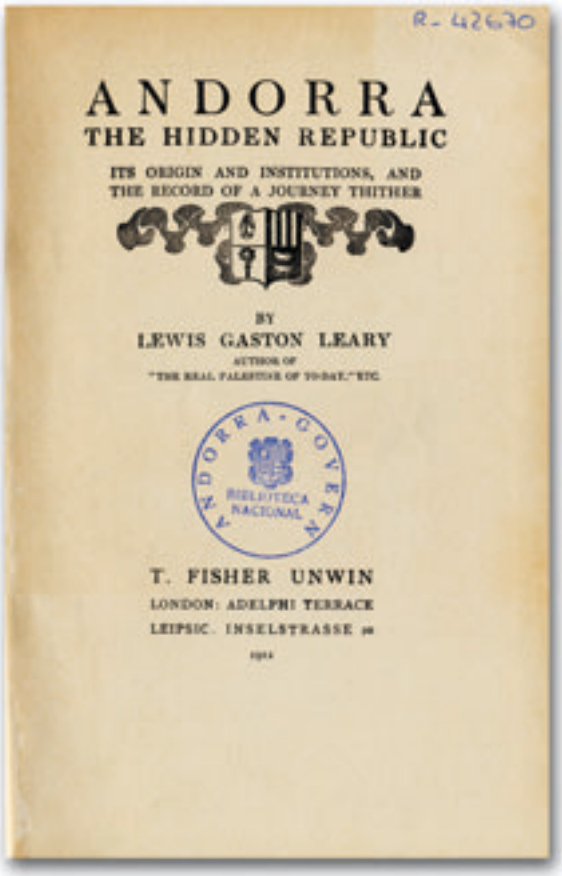

Portada de l'edició anglesa de l'obra de Leary, coetània de l'edició publicada a Nova York

Els anys anteriors a la Primera Guerra Mundial van ser especialment fructífers pel que fa a la publicació d'escrits de viatges sobre Andorra als Estats Units d'Amèrica. El 1911 Lee Meriwether incloïa un capítol sobre Andorra al seu llibre *Seeing Europe by Automobile*, l'any següent Lewis Gaston Leary publicava *Andorra: The Hidden Republic* i, finalment, el 1913 Virginia Wales Johnson hi dedicava la meitat del seu llibre *Two Quaint Republics*. La presència sobtada d'Andorra en un tipus de gènere literari que durant els inicis del segle XX no passava per un dels seus millors moments no deixa de ser sorprenent, atès que el que impera als Estats Units a principis del segle XX no és el didactisme heretat dels relats de viatges del segle XIX, sinó la novel·la naturalista de Theodore Dreiser i Jack London o el gènere literari del western, del qual segurament l'autor més reconegut internacionalment és Zane Grey. Certament eren temps de canvis ràpids i imparables en el panorama literari nord-americà. Enrere quedaven les novel·les i llibres de viatges reeixits de Mark Twain, Henry James i William Dean Howells, representants d'un realisme literari que, a poc a poc, havia hagut d'anar compartint protagonisme amb corrents més innovadors com el modernisme o amb un tipus de periodisme d'investigació i políticament reivindicatiu anomenat *Muckraking,* que posà al descobert nombrosos escàndols i la manca d'escrúpols tant del govern com del món dels negocis.

La situació política també era força agitada ja que els Estats Units, després d'un final de segle d'expansió imperialista, tensions socials, moviments reformistes i

crisis financeres comença les primeres dècades del segle XX amb aires de canvi. Durant aquest període políticament hi impera el moviment reformista anomenat *Progressivism*, que incloïa gent de diversos partits. Democratitzar les institucions, fer més eficaç el govern, aturar els excessos del capital i protegir els treballadors eren alguns dels objectius d'aquest moviment políticament transversal, influït pel protestantisme, majoritàriament urbà i de classe mitjana, que trobà la seva millor plataforma en les administracions dels presidents Theodore Roosevelt, William Howard Taft i Woodrow Wilson. El primer, durant els seus dos mandats, adoptà mesures prou significatives com la creació del Departament de Comerç i Treball, que regulava el comportament de les empreses, l'aprovació de lleis de protecció dels consumidors i la preservació de zones verges com a parcs naturals lliures de l'explotació incontrolada. Taft, al seu torn, aplicà impostos sobre les grans fortunes, regulà el mercat incipient de les comunicacions i aconseguí desfer monopolis com el de la Standard Oil. Finalment, sota la presidència de Wilson, s'aprovaren mesures importants com la creació de la Reserva Federal o la regulació dels horaris laborals. Malgrat els èxits notables del *Progressivism*, entre els quals cal remarcar l'extensió del sufragi a les dones, aquestes dues dècades van continuar tanmateix sense abordar temes crucials com la segregació racial o el caràcter agressiu de la política exterior nord-americana.

El Principat apareix davant dels lectors nord-americans com un marc lliure d'ambicions, èticament impol·lut i deslliurat del neguit contemporani

És precisament enmig d'aquest context polític i literari en procés de transformació que apareixen els dos textos dels quals voldria parlar, el llibre de viatges de Lewis Gaston Leary esmentat anteriorment (la primera monografia escrita per un nord-americà íntegrament sobre el Principat) i l'assaig "Andorra", que el Dr. Frank Crane va incloure en el vuitè volum dels seus popularíssims *Four-Minute Essays* (1919). En ambdós casos, l'interès que mostren per "la república dels Pirineus" rau no tant en llur funció de possible reclam prototurístic com en el valor utòpic que atorguen a Andorra com a revulsiu a l'estat de corrupció que està experimentant el seu país. Tant si es tracta d'una *utopia moderna*, tal com diu Leary, com si és una mena de *cel*, en paraules de Crane, el Principat apareix davant dels lectors nord-americans com un marc lliure d'ambicions, èticament impol·lut i deslliurat del neguit contemporani. Esdevé, en definitiva, una utopia positiva, ja que en comptes de satiritzar-hi en clau d'humor els mals del govern i la política, es presenta com un model normatiu susceptible d'ésser copiat.

Tal com ens indica el subtítol, la primera d'aquestes impressions, *Andorra, the Hidden Republic: its Origin and Institutions, and the Record of a Journey Thither*, descriu els orígens i les institucions de les valls i alhora relata la breu visita que l'autor hi féu, suposadament al juliol de 1911, en companyia del seu amic, el reverend Benjamin T. Marshall.[1] A mig camí entre la monografia històrica i el relat de viatges, aquest llibre no era el primer d'aquest tipus que escrivia Leary, clergue de l'església presbiteriana que durant aquells anys estava fent de missioner a l'imperi otomà. Leary impartí docència al Syrian Protestant College (actualment American University of Beirut) des de 1906 fins a 1914, i de les seves vivències al Pròxim Orient en queden diversos relats, com ara *The Real Palestine of To-day* (1911), *Bethlehem Across The Ages* (1911) i *Syria, the Land of Lebanon* (1913). El llibre sobre Andorra apareix, doncs, com una mena de curiós interludi dins la llarga vinculació que l'autor mantingué durant la seva vida amb els temes bíblics i orientals.

Leary comença la crònica del seu viatge amb dos capítols que tracten dels orígens llegendaris i històrics del Principat; però, curiosament, abans d'adoptar un to acadèmic i potencialment més avorrit, enceta la narració *in media res*, és a dir, saltant-se tots els prolegòmens per tal de situar-se en un moment narrativament valuós que li permeti presentar-ho tot com una aventura i, per tant, atrapar el lector:

> "En el precís instant en què arribàvem a dalt del coll, la intensa calor estiuenca fou temperada per una brisa fresca i humida que bufava des de la neu amuntegada en el pic de la Font Negra, i queia una pluja

[1] Totes les cites que s'inclouen en aquest assaig les he traduït jo i provenen de l'edició nord-americana del llibre, que publicà l'editorial Mc. Bride, Nast & Company a Nova York l'any 1912. També hi ha una edició anglesa del mateix any, publicada a Londres per T. Fisher Unwin.

suau, com si fos boirina, mentre ens destapàvem el cap per poder sentir millor les agradables gotes. Però aviat uns núvols amenaçadors i negres es varen assentar a les muntanyes del nostre voltant i una tronada greu però incessant va anar grunyint d'aquí cap a allà pels precipicis.

Llavors, la tempesta sobtadament es va abatre al damunt nostre. No es tractava d'un gentil degoteig de frescor agradable, sinó d'unes colpidores, sorolloses i gèlides cortines d'aigua gairebé sòlida. En un moment vàrem quedar totalment xops. Al cap de cinc minuts el camí de ferradura s'havia convertit en un veritable torrent, i vàrem haver de desmuntar i conduir els cavalls coll avall. Tot i que eren criats a la muntanya, s'entrebancaven perillosament amb les pedres relliscoses i amb l'herba encara més traïdora. Nosaltres també vàrem relliscar i vàrem entrebancar-nos, amb aigua gelada i fang greixós fins als turmells."

Andorra esdevé un paisatge mític, quasi literari, on els somnis semblen tenir un paper transcendental com a porta d'accés a la utopia

L'esforç, el patiment i, en definitiva, el sacrifici, actuen com un preàmbul potent que prepara el lector per descobrir, juntament amb l'autor, la troballa magnífica que el text li posa al davant:

"L'oblidaré mai aquell instant de la tempesta pirinenca? Feia tant de fred, estàvem tan molls i cansats, i tanmateix érem tan feliços, ja que, mentrestant, allà baix, a milers de peus dessota nostre, podia veure la llum clara i càlida del sol tot brillant sobre una de les valls més boniques del món. Després d'anys de plans i desencisos, finalment havia arribat el moment que durant tant de temps havia desitjat. Més enllà, en la glòria daurada que s'obria entre els núvols negres de la tempesta que amortallaven els seus contraforts muntanyencs, jeia a recés el país més estrany i menys conegut d'Europa –l'amagada república d'Andorra!" (1-2)

Leary deixa de banda la linearitat del relat que, estrictament parlant, no torna a recuperar fins al capítol sisè i, en canvi, opta per emfatitzar el caire aventurer i alhora el vessant misteriós del país, un indret que descriu amb termes quasi epifànics. És a dir, Andorra esdevé una revelació que pràcticament només pot contemplar el viatger esforçat que gosa completar el feixuc itinerari que hi porta.

"Els anglesos són uns irremeiables xerraires al costat dels andorrans", comenta Leary

En un principi, doncs, *Andorra: The Hidden Republic* comença com qualsevol altre llibre de viatges, però el potent valor simbòlic que el viatger atorga a l'indret visitat va convertint a poc a poc el text en quelcom més, en una mena d'utopia pastoral al marge del temps. Una imprecisa situació d'atemporalitat, una certa nostàlgia pel passat, l'aïllament geogràfic i l'accés a la utopia a través d'un difícil viatge són alguns elements del gènere utòpic presents en el relat. "Les fronteres del país, les seves divisions internes, el nombre d'habitants, tot és ara igual que a l'alba de la història andorrana", remarca Leary, que sembla ancorar el Principat en una mena de present etern. I continua dient: "Pràcticament tot a la vall és literalment 'immemorial' –les seves peculiars exempcions i privilegis, la seva dependència de potències estrangeres per protegir les seves fronteres, la seva estranya immunitat d'interferències estrangeres en els afers locals" (30). Aquest posicionament estratègic, aquesta transferència d'elements que l'autor trasllada d'un gènere a un altre, no ens hauria d'estranyar, atès que, tal com ens recorda Jean Pfaelzer, entre 1886 i 1896 es varen publicar als Estats Units més de 100 obres de ficció utòpiques o distòpiques en resposta al clima social difícil del moment[2], i la idealització que Leary fa del Principat respon probablement a aquest desig de bastir un univers alternatiu on hi hagi una reconciliació de la natura amb l'home i de l'home amb ell mateix. Tanmateix, mentre que les utopies d'Edward Bellamy, Charlotte Perkins Gilman o William Dean Howells, per citar alguns autors, són mers experiments, el llibre de Leary apareix davant del lector amb la voluntat de descriure una realitat fefaent.

El recurs més clar que el viatger té per palesar la realitat, l'existència de l'indret visitat, sens dubte és la descripció

[2] Jean Pfaelzer, *The Utopian Novel in America, 1886-1896*. Pittsburgh: University of Pittsburgh. Press, 1984, pàg. 3.

de l'itinerari, i per demostrar que Andorra ha romàs físicament al marge de la història la narració n'accentua la inaccessibilitat. Els dos visitants nord-americans primer viatgen amb tren i carruatge, però més endavant, guiats per Monsieur Not, el conductor de la diligència de l'Hospitalet, inicien la pujada al port d'Envalira a cavall. El camí és dolent i accidentat: "Mai no he cavalcat per un camí pitjor que aquell per on vàrem fer nou hores de viatge fins al coll [...] que ens duia a la vall d'Andorra", comenta Leary encara corprès per la fragositat d'un camí que de vegades amenaçava de cedir i llançar-los al buit. "Els nostres cavalls, tanmateix, eren els millors escaladors que mai hagi muntat [...].Els seus genolls no mostraven ni una sola rascada de cap entrebanc i, després d'hores de viatjar de la pitjor manera, encara estaven tan plens d'energia que si desmuntàvem per fer alguna fotografia i, sense pensar-hi, deixàvem anar les brides, immediatament se n'anaven corrent cap a la falda de la Solana on lluitaven vigorosament entre ells o es rebolcaven per terra" (66-67). Conscient, doncs, de la importància que el mitjà de transport té en un llibre de viatges, Leary sembla buscar la sintonia amb el lector del seu país mitjançant una icona tan forta de l'expansió cap a l'Oest –una altra utopia– com és el cavall. El símbol triat, òbviament, apunta més cap al món utòpic i pretecnològic del passat que no pas envers el futur, un futur inevitablement lligat a l'expansió de l'automòbil i a noves formes més modernes de viatjar. El 1909, per exemple, començà la producció del Ford T i sis anys més tard la companyia ja n'havia fabricat un milió. Semblantment, al llibre on el seu compatriota Lee Meriwether parla d'Andorra, és precisament el cotxe l'element essencial de gran part del relat, malgrat que la visita al Principat també es faci a cavall de mules.

Si les referències al mitjà de transport serveixen a l'autor per apropar el relat al lector anglòfon, una altra estratègia retòrica per aconseguir-ho són les al·lusions literàries que apareixen als capítols inicials del llibre. Leary, concretament, n'utilitza dues amb ressons evidents de literatura utòpica. En un paràgraf on analitza les condicions geogràfiques que han contribuït a l'aïllament i a la independència d'Andorra, remarca que el Principat "és una veritable terra d'en Rip Van Winkle, amb prou feines despertant-se del seu son d'un miler d'anys, i en els seus somnis encara s'hi senten els ecos de la marxa dels valents paladins de Carlemany" (72). El protagonista del conte homònim de Washington Irving, ambientat a les muntanyes Kaatskill, a l'estat de Nova York, no és un personatge qualsevol. És patrimoni essencial de la cultura popular nord-americana i un potent referent literari pels lectors de Leary, formats sota el cànon literari del segle XIX, de la mateixa manera que ho és el poeta britànic Tennyson, a qui citarà més endavant. Prop d'Encamp comenta que veu un saltant d'aigua "blanca com la llet" (89), l'únic que ha vist mai, i remarca que el poeta Tennyson potser podria haver tingut en compte aquesta vall quan, poc després de la seva visita als Pirineus, escrigué el poema *The Lotus Eaters*, una composició sobre el misteriós poble dels menjadors de lotus que Ulisses descriu a *l'Odissea*.

Lewis Gaston Leary i el seu amic Benjamin T. Marshall travessant el port d'Envalira acompanyats d'un guia

Lluny de ser una simple demostració de sapiència literària, les cites suara llegides comparteixen un denominador comú, que és l'oblit i el pas del temps. Els mariners d'Ulisses, després d'haver desembarcat en un país misteriós i haver menjat els lotus que consumeixen els nadius, cauen en l'oblit i no recorden res de la família ni dels amics. Semblantment, el benèvol Rip es perd al bosc en plena època colonial per despertar-se i trobar-se en un país independent. Igual que el país dels menjadors de lotus o les muntanyes de Nova York, Andorra esdevé un paisatge mític, quasi literari, on els somnis semblen tenir un paper transcendental com a porta d'accés a la utopia.

En els clàssics de la literatura utòpica una sèrie de capítols introductoris situen el lector en el temps i l'espai (o, més ben dit, el no-temps i el no-espai) abans d'abordar la descripció de la gent, les ciutats, els costums. *Andorra: The Hidden Republic* segueix una estructura narrativa semblant de manera que, a partir del setè capítol dels dotze que té el llibre, l'autor es va immergint en els petits detalls de la vida del Principat, la qual cosa li permet, per comparació, de fer una crítica del model nord-americà. En el capítol intitulat "La gent callada", per exemple, Leary analitza el caràcter i la forma de vida dels andorrans. Tot prenent la coneguda expressió "fer l'andorrà" com a punt de partida humorístic, tot seguit vol demostrar que la reputació andorrana de taciturnitat és ben merescuda. "Els anglesos són uns irremeiables xerraires al costat dels andorrans", comenta Leary. "No recordo haver sentit parlar cap nadiu del país abans sd'adreçar-m'hi, fins i tot tractant-se de salutacions de cortesia. Si desitjava a algú bon dia, aquest caminava dues o tres passes endavant i finalment responia amb un "bon dia" tardà però educat. Quan demanava informació, se'm donava amb rapidesa i de forma amatent. Però els andorrans mai no començaven la conversa, i sempre paraven d'enraonar tan bon punt jo deia alguna cosa" (95-96). De fet, Leary compara la discreció dels andorrans amb els afalacs que havia rebut al sud de França, on la gent volia saber quant guanyaven aquests viatgers nord-americans per poder viatjar tant i dedicar-se al *dolce far niente*. Al Principat, en canvi, "malgrat la novetat que un americà representa en aquest país tan poc visitat, ningú –ni tan sols els botiguers o la mainada– va pensar a preguntar-nos d'on veníem, on anàvem, o què fèiem a Andorra... Potser un parell de turistes de l'hemisferi occidental no semblaven tan importants a una gent els avantpassats de la qual ja gaudien d'una forma de govern republicana, enmig de muntanyes de més de dos mil metres d'alçada, mil anys abans de la signatura de la Declaració d'Independència" (96).

El caire idealitzat, quasi utòpic, del país que visita apareix clarament emfatitzat en aquest fragment, i és que certament la narració presenta els habitants del Principat com a ciutadans perfectes: "La taciturnitat invencible dels andorrans aviat et guanya el respecte. Sents que són tan reservats, no perquè siguin descortesos, sinó perquè malgrat tota la seva pobresa i analfabetisme tenen instint

Un grup d'andorrans a Les Escaldes. A l'esquerra un guia francès i al darrere, sobresortint, el viatger amb barret

de gentilhome" (96-97), ens diu Leary. "En el seu tracte amb forasters ocasionals, troben el difícil punt mitjà entre una sorruda indiferència i la impertinent xafarderia de forma molt millor que qualsevol altra raça entre les quals he viatjat. Tenen la dignitat i la cortesia natural dels àrabs sense la seva loquacitat ni la seva curiositat tafanera. No puc imaginar-me ni el més arrogant dels viatgers anglosaxons tractant els andorrans amb condescendència" (97). L'actitud amical de la gent, segons l'autor, de fet es veu reflectida en nombrosos exemples i petits detalls. Les joves que treballen al camp els miren "als ulls amb un esguard franc, lleugerament interessat" (97), sense avergonyir-se, i la gent es deixa fotografiar "de manera solemne i educada, sense adoptar actituds artificials" i sense demanar res a canvi (97). A més a més, ningú no els importuna demanant almoines ni fent el tafaner, una de les queixes que apareixen amb més freqüència en molts llibres de viatges sobre els veïns espanyols.

Un altre element de la literatura utòpica que Leary sembla voler explotar és la singularitat de la gent tant pel que fa als seus hàbits del vestir com als de la frugalitat. Leary, per exemple, descriu el vestit típic que encara porten alguns andorrans, sobretot els més grans, dels quals a més a més diu que és una gent "digna del pinzell de Rembrandt", ja que "els seus rostres tan calmats i amb uns solcs profunds mostren tota la saviesa, amabilitat i satisfacció que ha de donar una multitud d'anys, i tanmateix són tan ferms i inescrutables com les roques dels Pirineus. No hi penses com a ancians que aviat moriran. Han viscut durant molt i molt de temps, i aquí els tens, com la mateixa Andorra" (99-100). Aquesta descripció idealitzada de la població com a éssers quasi immortals també inclou altres característiques, com ara el fet que a Andorra no hi hagi gent grassa, atès que tots són grans treballadors, i que allí ningú no sigui ric però, com a contrapartida, no hi hagi captaires ni pòtols. "Com els seus parents de les muntanyes d'Escòcia i de Suïssa, aquesta gent sembla que és molt curosa amb les seves despeses; però si un andorrà dóna moltes voltes a una moneda abans de desfer-se'n, això és perquè els diners van escassos a les valls i se'ls ha de fer allargar tant com sigui possible" (100), remarca Leary amb certa ironia. A part de la frugalitat, els andorrans també tenen una reputació envejable per la seva caritat i hospitalitat, observa Leary, i veritablement el seu catàleg de lloances sembla imparable. Pel que fa a la religió, per exemple, diu que "tots els andorrans són catòlics romans, i molt devots" (101), i, d'altra banda, afegeix que són moderats a l'hora de beure vi i són notables per la netedat de les seves cases. Per acabar, Leary es mou de la generalització a la particularitat, tot dient que "la meva pròpia experiència amb els andorrans confirmà el que havia sentit a dir sobre llur reputació d'honestedat, ja que no vaig trobar-me ni amb el mínim intent d'extorsió, i un cop que accidentalment vaig pagar de més a un botiguer va encetar una llarga explicació en un francès rudimentari sobre el perquè m'havia de tornar dos cèntims i mig. En un altre moment un home va estar-se mitja hora intentant treure unes taques de greix de l'abric del meu amic i aleshores va rebutjar del tot que li donéssim qualsevol mena de pagament pels seus esforços" (102).

Leary continua aquesta descripció idealitzada d'Andorra amb dos capítols més que se centren en el govern del país. En el capítol intitulat "La casa de les Valls" no fa sinó mostrar la proximitat de la màxima seu del govern als ciutadans i alhora remarcar el caire humà dels legisladors. Primer de tot, però, continuant la tònica idealista del relat, introdueix el lector a l'indret pastoral on s'emmarca l'edifici. Una de les característiques fonamentals de moltes utopies és, sens dubte, la seva estreta relació amb la literatura pastoral, amb la presentació d'un món rural sense canvis que plantegi un contrast entre natura i ciutat i, en aquest cas concret, un contrast entre el món rural d'Andorra i el món industrial dels Estats Units. Així doncs, la narració esmenta que la part baixa de les valls és preciosa, ja que el riu hi "baixa murmurant suaument entre els prats que s'ondulen gentilment" i "fileres de salzes i roures, i els xiprers, alts i simètrics, que s'alcen per damunt de la vellutada superfície dels cereals, donen a tota l'escena un caràcter de parc ben conservat". I tot seguit conclou:

> "He vist valls més majestuoses que aquesta, però no en recordo cap de més bonica i tranquil·la. El mateix caràcter feréstec de les muntanyes dels voltants dóna un toc afegit de seguretat i de satisfacció, de la mateixa manera que l'udol del vent hivernal a fora contribueix a la comoditat de la llar de foc dins d'una casa. La vall arrecerada, que apareix tan inesperadament entre els cims pirinencs, sembla un veritable Edèn descansant enmig del caos primitiu" (109).

I és precisament enmig d'aquest indret idíl·lic on Leary descriu als lectors "la casa del parlament de la República", un edifici que, a parer seu, "podria ser un magatzem o un paller o un dormitori d'una universitat americana d'abans de la Revolució, però mai ningú endevinaria que es tracta d'un capitoli nacional" (111). Tanmateix, és un "parlament adequat i dignificat per una

raça tenaç de muntanyencs pobres i treballadors, que l'única possessió de la qual s'enorgulleixen és la seva independència" (112). Leary hi fa la visita habitual i descriu els elements més característics de la casa, però el que singularment li crida l'atenció és la possibilitat, per dir-ho en certa manera, d'arribar al moll de l'os de la democràcia, de ser testimoni de la simplicitat que pot comportar el govern d'un país. Si abans breument ja havia deixat clar als lectors que el síndic era un treballador com qualsevol altre, ara humanitzarà els consellers i fins i tot els feminitzarà. "Els legisladors andorrans són evidentment uns bons menjadors, ja que el refectori és la cambra més gran de tot l'edifici", i observa, però, que "quan s'esdevé l'ocasió, als honestos consellers no els fa res alleugerir el tedi de la seva rutina tot fent torns a la cuina" que hi ha al costat (114). A més a més, remarca que el mobiliari de la sala del Consell és senzill i que tot plegat, llevat de les túniques, costaria uns vint dòlars.

Leary conclou tot demostrant la seviesa política dels andorrans per haver-se sabut protegir, mitjançant un equilibri de poders que els ha permès de mantenir la seva independència

Tanmateix, la mirada del viatger, captivada pel somni d'un govern fet a la mida de les persones, no pot deixar de banda la *realpolitik*, i és per això que el capítol següent, "Feudalisme del segle vint", ressegueix les relacions entre el Principat i els cosobirans, als quals titlla de "senyors feudals" (122). Leary analitza les tasques que duen a terme els veguers, fa comentaris sobre l'administració de justícia i, possiblement pensant en uns lectors acostumats al ritual del jurament de llur president cada quatre anys, descriu amb detall les cerimònies més impressionants de la república, és a dir, la instal·lació del nou veguer francès i la rebuda del bisbe d'Urgell. Aquí, igual que en altres parts del llibre, el viatger no descriu esdeveniments dels quals ha estat testimoni, sinó que es basa en descripcions d'autors francesos i d'algun anglès. Tal vegada influït pels prejudicis propis d'un viatger protestant, Leary se centra molt en les intromissions dels bisbes en els afers andorrans, la qual cosa, afegida al seu domini de l'idioma francès, fa pensar als andorrans amb qui parla que les seves simpaties són al bàndol de França. Sigui com sigui, Leary conclou tot demostrant la saviesa política dels andorrans per haver-se sabut protegir, mitjançant un equilibri de poders que els ha permès de mantenir la seva independència. Un equilibri de poders i una capacitat negociadora que, si més no subtilment i indirectament, posa en entredit la política exterior nord-americana del moment, basada en conceptes com *gunboat diplomacy* i *dollar diplomacy*.

Tanmateix, el capítol en què les al·lusions del viatger semblen apuntar més clarament cap a una comparació entre les formes polítiques d'aquest utòpic món pirinenc i les dels Estats Units és l'anomenat "Una República en miniatura". Sense anomenar noms ni casos concrets, aquí Leary tracta un dels temes més importants dels Estats Units durant aquests anys, la gestió de la cosa pública. Per tal de situar els lectors, descriu els tres grans òrgans de govern d'Andorra, els consells de les parròquies, els consells dels quarters i el Consell de les Valls, i recorda que en temes d'afers interns "des de temps immemorials Andorra ha estat un estat independent i amb autogovern, amb tota la maquinària política d'una república microscòpica" (145). Leary comenta que "els deures cívics es prenen molt seriosament a les valls, i el servei públic és obligatori", de manera que "a ningú menor de seixanta-cinc anys se li permet de rebutjar un càrrec per al qual l'han nomenat la resta de conciutadans" i en el qual serveix "sense remuneració" (147-148). La vocació per al govern que Leary mostra és doblement interessant no solament perquè apunta cap a un retorn nostàlgic a una suposada democràcia popular, sinó també perquè en el fons amaga una de les disputes polítiques clàssiques dels orígens constitucionals dels Estats Units, és a dir, la que hi hagué entre els seguidors de Thomas Jefferson i els d'Alexander Hamilton o, dit d'altra manera, entre republicans i federalistes. Els fundadors dels Estats Units van preguntar-se: "Qui ha de governar un estat?" Jefferson expressà una gran confiança en el seny i la capacitat de sacrifici dels propietaris rurals, fossin grans o petits, a l'hora de servir el país. Ben al contrari, Hamilton pensava que els mecanismes del poder havien de ser salvaguardats per una elit de funcionaris i polítics ben preparats. El relat de Leary, subtilment, presenta als lectors aquest dilema, una de les utopies del pensament polític nord-americà, i pren partit, ja que hi diu que "els funcionaris andorrans són quasi sempre triats d'entre els ciutadans més rics i ben preparats", que a la pràctica "hi ha certes famílies que, generació rere generació, proveeixen de legisladors la república" i que "el país té un govern del poble, per al poble, però no per a tot el poble" (149). Aquesta "mena d'aristocràcia andorrana", tal com l'anomena Leary, és, doncs, com els filòsofs de la República de Plató, la que gestiona el país. A parer seu, però, aquest sistema no és malèvol ja que, "malgrat

Dones andorranes

la seva incidental possessió de terres, és una aristocràcia amb habilitat i experiència, i la majoria de la població, lluny de ser oprimida, és la gent més lliure del món, sense deures cívics onerosos, amb impostos tan baixos que semblen quasi negligibles fins i tot a la pobre Andorra, amb fusta de franc per al foc i escoles gratuïtes i amb fàcil recurs al Consell General i fins i tot als cosobirans, si mai els seus drets són amenaçats d'alguna manera." (149)

La descripció d'Andorra que Crane ofereix als seus multitudinaris lectors, si bé novament apunta cap al món idealitzat de la utopia, té uns elements negatius que no es fan palesos en el text de Leary

El debat polític dels Estats Units a principis de segle girava precisament a l'entorn d'aquestes qüestions. Una mena d'aristocràcia preparada, en comptes dels grups socialistes i anarquistes emergents, havia d'encapçalar el gir progressista que frenaria els desgavells socials i econòmics de finals del segle XIX, marcats per casos flagrants de malversació de fons. La visió de la societat que tenien els progressistes, constituïda per gent de bona fe i amb un sentit elevat de responsabilitat en els afers públics, sembla ésser compartida per Leary, el qual, en parlar de les tasques del síndic, apunta que "també fa de tresorer de l'Estat i, fins fa poc, feia igualment d'assessor i de recaptador d'impostos, una combinació de càrrecs en què qualsevol polític llevat d'un honest andorrà hi hauria vist rares oportunitats per a l'enriquiment personal" (150). Anteriorment, en relatar el seu pas per Encamp, Leary ja l'havia descrit amb una aura gairebé jeffersoniana, car comenta que allí esperava visitar el "president de la República", però que "dissortadament sa Excel·lència no era a casa. Sens dubte, estava treballant de valent per recollir el fenc, igual que altres ciutadans de la República" (91). Dues cites més il·lustren aquesta obsessió per la transparència en el govern. A la primera, Leary afirma: "Es veurà que, en el prudent exercici d'algunes d'aquestes formes d'activitat governativa pràctica, Andorra es troba generacions per davant de moltes nacions més grans i més pròsperes" (151). I a la segona, ens diu: "Els deures insignificants d'un parlament no remunerat que han estat descrits anteriorment semblen com les tasques d'una casa o la feina d'algun consell de poble més que no pas del govern d'una gent orgullosa i independent. No obstant això, malgrat la seva petitesa i informalitat, tenen una confiança i un respecte mutus, un sentit de l'honor dels càrrecs públics i un orgull en el desenvolupament honest dels deures cívics, que de ben segur faria enveja a moltes repúbliques més grans." (156). En ambdós casos, no hi ha gaire res a dir. El text es refereix subtilment a "nacions més grans i més pròsperes" i a "repúbliques més grans" que, sense que calgui ésser explícit, apunta cap als Estat Units d'Amèrica.

Tanta severitat i tanta anàlisi política, evidentment, poden arribar a importunar alguns dels lectors que busquen

El ball de la Festa Major a la plaça de les Escaldes

un altre tipus d'informació més lleugera al llibre de viatges. En conseqüència, l'autor dóna pas tot seguit, en un capítol intitulat "Festes i alegria", a una mica de pintoresquisme i color local que fa amè el text. El relat conta, recorrent parcialment als estereotips, que els viatgers van a dinar a l'Hostal de Joan Arajol, un lloc que a primera vista no semblava gaire atraient, ja que l'hostaler "podia haver sortit directament de la partitura de Carmen" i "semblava que no li costés res de robar a un pobre hoste a mitjanit per després llençar el cadàver a les fredes profunditats del riu" (157). No obstant aquesta malfiança inicial, el lloc resulta ésser d'allò més casolà i pintoresc i als viatgers els és servit un àpat de festa major amb xampany inclòs. Les conseqüències, tanmateix, no podien ser més còmiques, ja que Leary comenta amb humor que "quan vàrem tornar a Escaldes al final de la tarda i vàrem comentar per casualitat, en presència del Dr. Pla, el magnífic àpat que havíem fet a Andorra la Vella, el bon doctor quedà força esverat, ja que el seu hotel té la reputació de ser el millor de les valls. En conseqüència, la Sra. Pla es va esmerçar al màxim per rivalitzar amb les fites culinàries de la Sra. Arajol. Però vàrem haver de deixar passar gran part d'aquell menú elaborat i vàrem fer un simple àpat de truita de riu, tomàquets amanits i fruites confitades" (162).

L'estada a l'Hostal del Dr. Pla a Escaldes va permetre als viatgers de gaudir de la festivitat de Sant Jaume i descriure amb detall, en aquest cas amb observacions personals, una festa local que des d'un petit escenari muntat davant de l'hotel amenitza una banda de Barcelona de vuit músics. "No solament la bona gent d'Escaldes s'havia pres un dia de festa", diu Leary, "sinó que visitants de parts allunyades de les valls havien baixat per la festivitat, i tothom anava d'allò més mudat, la qual cosa significa, als ulls d'un foraster, que tenien un aspecte menys romàntic que amb els seus vestits més senzills de cada dia. Alguns dels homes més joves anaven vestits de cap a peus amb una roba polida i feta a la mida que no hauria cridat gens l'atenció pels carrers de Nova York o París. La majoria, tanmateix, portava vestits d'un vellut de color teula força durador, i uns agradables tocs de color venien donats per les amples faixes dels homes així com per vistosos mocadors que les dones portaven al cap. Una estranya característica d'aquella escena era que la roba de diumenge de la mainada seguia exactament el mateix patró que la dels adults. Era indescriptiblement graciós veure una nena petita arrossegant la faldilla i el xal, tot conversant solemnement amb un amiguet lil·liputenc de set anys que duia pantalons llargs, sabates amb taló i un barret de palla decantat amb gràcia sobre l'orella" (164).

Leary contempla embadalit l'escena en què els nois joves, amb una reverència cortesa, demanen a les noies el proper ball del programa sota l'atenta mirada dels vells que fumen fora del cercle de balladors o de les dones casades que fan mitja, xerren i tenen cura de la quitxalla. "Imagineu-vos passar entre aquesta gent tan tranquil·la, silenciosa i ben educada, tal com han fet d'altres viatgers, amb inquietud i un revòlver!", exclama Leary referint-se indirectament al viatger Bart Kennedy, autor del llibre *A Tramp in Spain* (1904). "El pícnic d'una escola dominical nord-americana ens semblaria un

esdeveniment caòtic al costat d'aquest festival andorrà. Durant els tres dies de la festa de Sant Jaume a Escaldes no va haver-hi cap dona que es posés a cridar ni cap home que anés begut, i no vaig veure cap mirada amenaçadora ni vaig sentir cap paraula insultant" (165), reitera Leary tot continuant amb la seva intenció d'exalçar les virtuts del Principat. I tot seguit, afegeix en clau d'humor: "Va haver-hi, certament, un baralla amb cops de puny, entre dos xiquets de cinc o sis anys que immediatament van rebre una surra de les seves respectives mares!" (165).

La narració continua amb el to humorístic i amical que reflecteix el bon estat d'ànim dels viatgers, centre d'atenció de la festa. Leary comenta que "la banda espanyola demanà el privilegi de tocar una serenata per als il·lustres visitants nord-americans", honor al qual van accedir, "però com que la serenata consistí en tres o quatre marxes eixordadores que van tocar al petit menjador de l'hotel, prou contents vàrem estar en arribar l'hora d'acomiadar els músics amb la seva propina" (165). Això, tanmateix, no és tot, ja que una mica més tard un grup de nois d'Escaldes van venir per cantar per als visitants. "Amb el Dr. Pla fent d'intèrpret", afegeix Leary, "vaig dir-los que havíem travessat l'oceà per portar salutacions de la república més gran del món a la més petita i antiga de les repúbliques. Em van escoltar educadament, però, tractant-se d'andorrans, no se'ls veia visiblement aclaparats per l'honor que se'ls feia. Aleshores, a petició meva, varen cantar l'himne nacional. Nosaltres llavors vàrem cantar *Sewanee River* i *Star Spangled Banner*, mentre el públic escoltava amb aprovació cortesa els nostres esforços un xic trèmuls i, presumiblement, deien en andorrà: 'Que n'és, de bonic!'. L'escena acaba amb un agermanament de "repúbliques", tots units cridant "Vive l'Andorre!" i "Vive l'Amerique!" (166).

En el darrer capítol del llibre, Leary tracta el tema de la construcció de la carretera de França i l'arribada del ferrocarril a Ax-les-Thermes. El cotxe i el tren, dues icones de la modernitat, són els elements que poden pertorbar la tranquil·litat de les valls, però realment per a Leary l'acabament del ferrocarril serà el que "probablement marcarà la crisi més important de la seva història" (171), ja que el Principat entrarà de ple en la febre del món industrialitzat. Malgrat tot, el viatger no és aliè a la realitat que l'envolta. "No és gens sorprenent que el jovent d'Andorra esperi amb frisança aquesta unió del seu país amb el món modern", observa Leary. "Però la gent més gran, i alguns forasters com nosaltres que hem arribat a estimar les valls, veiem amb recança l'imminent final d'aquesta llarga era durant la qual, en paraules d'un dels seus historiadors, Andorra ha estat la més pobre de les nacions, la més endarrerida de les nacions, la més lliure de les repúbliques, els habitants de la qual han donat al món un exemple inspirador de les poques coses que necessita posseir un poble lliure per creure's el poble més feliç d'entre els pobles" (171-72). Si tenim en compte una de les etimologies del terme *utopia*, *eutopos*, lloc feliç, cap altra frase seria més adient per cloure el relat d'un viatger més bregat en els àrids paisatges de Palestina que no pas en les valls verdes del Pirineu.

> "Milers de persones, per exemple, s'esperen un cel que s'imaginen com una mena d'Andorra eterna"

Set anys després de la publicació del llibre de Leary, la representació d'Andorra com a lloc mític torna a aparèixer als Estats Units sota un altre gènere, l'assaig, i amb la signatura d'un dels seus gurus, el Dr. Frank Crane, clar exponent del *self-made man* nord-americà de principis del segle XX. Nascut a Urbana (Illinois) el 1861, Crane fou clergue metodista durant vint-i-set anys abans no decidí, cap al 1909, de canviar d'ofici i dedicar-se al periodisme. Tot i publicar llibres sobre temes diversos, com ara *The Religion of To-Morrow* (1899), *War and World Government* (1915) o *Why I am a Christian* (1924), Crane s'especialitzà sobretot, com a articulista *freelance,* en assaigs breus per a diaris i revistes d'abast nacional. Segons un dels seus biògrafs, "el to perspicaç, casolà, humorístic, tolerant, sentimental i assenyat d'aquests breus escrits, juntament amb la seva brevetat i estil simple, li van fer guanyar un públic multitudinari. Entre la gent del carrer l'autor gaudí de la fama de savi, mentre que els intel·lectuals urbans se'n burlaven com el gran profeta contemporani de la tautologia".[3]

[3] George Harvey Genzner, "Frank Crane", dins *Dictionary of American Biography*, vol. II, edited by Dumas Malone. New York: Scribner's, 1958, pàg. 505.

L'assagista i crític literari H. L. Mencken, per exemple, en el tercer capítol del seu famós estudi *The American Language* (1921), cita el Dr. Frank Crane entre una mitja dotzena d'autors que "es dediquen, quasi exclusivament, i amb grans guanys, a compondre apotegmes impressionants i edificants, i els fruits de la imaginació dels quals no es venen solament en llibres sinó que apareixen exhibits sobre una infinita varietat de calendaris, pancartes i estampes". Mencken, de fet, situa els orígens d'aquest tipus de literatura proverbial, optimista i esperançadora alhora, en Benjamin Franklin, concretament en el seu *Poor Richard's Almanac* i, posteriorment, en el filòsof transcendental Ralph Waldo Emerson, encara que també hi detecta elements evidents d'humor i sagacitat populars. Sigui com sigui, el fet és que al final de la seva vida Crane havia acumulat una gran fortuna, i la mort el sorprengué a Niça el 1928 mentre feia la volta al món.

La descripció d'Andorra que Crane ofereix al seus multitudinaris lectors, si bé novament apunta cap al món idealitzat de la utopia, té uns elements negatius que no es fan palesos en el text de Leary. Tal com es veurà, hi ha al·lusions a la política del moment, però el que importa és el rerefons que no es pot obviar: la Primera Guerra Mundial. Per creure en la utopia cal creure en el progrés, però com s'hi pot creure racionalment després d'haver viscut "la mare de totes les guerres"? Tenint en compte la brevetat del text, la seva lectura és obligada[4]:

> "Hi ha estats d'ànim durant els quals ens agradaria anar a Andorra. Hi ha gent que de manera natural anhela Andorra i en són ciutadans naturals malgrat no haver-ne sentit a parlar mai.
>
> Està format per gent "que oblida el món, i a qui el món ha oblidat"[5]. No té tractes amb d'altres països, ni ambaixadors, ni relacions internacionals, ni cap política llevat de la de preocupar-se dels seus afers i desitjar que els habitants d'altres països s'ocupin dels seus i els deixin tranquils.
>
> No és un país imaginari, no és un lloc com els d'*Alícia al país de les meravelles*. Existeix de veritat. Hi podeu anar, però, no obstant això, ha de ser amb mula, atès que no hi arriba cap tren, ni tan sols un camí de carros.
>
> Es troba amagat als cims dels Pirineus, entre França i Espanya. Té una longitud aproximada d'unes divuit milles de llargada i unes setze d'amplada, i té uns cinc mil habitants.
>
> Té més de mil anys, i durant tot aquest temps els costums de la gent han canviat ben poc.
>
> Mai no ha assolit la fama per res. La seva gent no té cap ambició, cap desig, cap progrés, no reben els forasters amb els braços oberts ni tenen ganes d'adquirir coneixements. Són ignorants i n'estan contents.
>
> És una república perquè no té un govern en el sentit estricte de la paraula, i s'acosta a aquell estat dels antics jueus a l'era dels Jutges on "tothom feia el que li semblava"[6]. No hi ha cap rei, ni noblesa, ni classes, tant socials com legals.
>
> El president és un camperol que treballa per guanyar-se la vida i el seu salari és de deu dòlars anuals.
>
> No tenen policia. Qualsevol persona us pot arrestar si destorbeu la tranquil·litat.
>
> Mai no han produït cap mena de literatura, art, música o ciència. Solament utilitzen les eines de llurs avantpassats. No volen canvis, i a aquell que mira de millorar les condicions de vida se'l té per boig.
>
> Un ciutadà emprenedor, que havia viatjat a França, construí un hotel al costat d'un riu excel·lent, però com que ningú no el visitava, i com que hi ha tants pocs viatgers que entrin al país, tancà les portes. L'únic hotel que tenen ara també el fan servir d'escola, presó, ajuntament i jutjat.
>
> Tot i que es tracta d'un indret extravagant, realment és un símbol de l'objectiu final de moltes ànimes, de totes les ànimes en algun moment, quan sospirem per "una casa enmig d'una vasta solitud, una contigüitat infinita d'ombres".[7]
>
> Milers de persones, per exemple, s'esperen un cel que s'imaginen com una mena d'Andorra eterna, on ningú no fa res ni s'hi necessita res, on mai no serem importunats per l'esperit del progrés sinó que seurem

[4] La traducció íntegra de l'assaig "Andorra" que presento aquí s'ha fet prenent com a base el text publicat a Frank Crane, *Four Minute Essays*; vol. VIII. New York & Chicago: William H. Wise, 1919, pàg. 128-132.

[5] Crane aquí cita un fragment (línia 207) del poema "Hermits", sobre Eloïsa i Abelard, del poeta anglès de la Il·lustració Alexander Pope.

[6] Cita de la Bíblia, concretament del Llibre dels Jutges, 21: 25.

[7] Aquestes línies corresponen al principi del segon llibre del poema "The Task", de l'escriptor anglès del segle XVIII William Cowper.